

Artikel voor tijdschrift basisschool management CONCEPTVERSIE

Titel

Zes uitdagingen voor het bewegingsonderwijs: de belangrijkste resultaten uit de peiling bewegingsonderwijs op een rij

Auteursvermelding

- Anneke Timmermans* (universitair docent, GION Onderwijs/Onderzoek, Rijksuniversiteit Groningen),
- Marinda Spithoff (promovendus, GION Onderwijs/Onderzoek, Rijksuniversiteit Groningen),
- Harm Naayer (onderzoeker GION Onderwijs/Onderzoek, Rijksuniversiteit Groningen),
- Remo Mombarg (Lector Bewegingsonderwijs en Jeugdsport, Instituut voor Sportstudies, Hanze Hogeschool Groningen, Rijksuniversiteit Groningen),
- Esther Hartman (universitair hoofddocent, Bewegingswetenschappen, Universitair Medisch Centrum Groningen)

* Correspondentiegegevens: Grote Rozenstraat 3, 9712 TG Groningen, Nederland,
A.C.Timmermans@rug.nl, +31(0)50 – 363 5740

Korte samenvatting (maximaal 5 regels)

Uit de peiling bewegingsonderwijs (2016) komt naar voren dat de vaardigheid van de leerlingen in het (speciaal) basisonderwijs achteruit gegaan is ten opzichte van 2006. Om deze trend te keren hebben we zes uitdagingen voor schoolleiding en (vak)leerkrachten geformuleerd ten behoeve van het bewegingsonderwijs: Ontwikkelen van voldoende motorische vaardigheid bij ieder kind, stimuleren van een actieve leefstijl, motivatie en zelfregulatie, mogelijkheden van digitale hulpmiddelen, bijhouden van vorderingen, verbinding vinden.

Hoofdttekst (2055 woorden)

Bewegingsonderwijs vormt een fundament voor de sportieve opvoeding van kinderen. Slechts 56% van de kinderen in de basisschoolleeftijd jaar voldoende en 66% van de dag brengen kinderen sedentair door (Van Stralen et al., 2014). Juist voor de minder actieve kinderen is de school de plaats waarop het moet gebeuren. Daarom is het belangrijk dat kinderen kwalitatief goed bewegingsonderwijs krijgen van deskundige leerkrachten. Goed bewegingsonderwijs zorgt ervoor dat kinderen voldoende vaardigheid worden en gemotiveerd raken om te gaan sporten. Daarnaast

moeten ze leren om hun eigen sportactiviteiten te reguleren, waardoor ze actief gaan bewegen en opgroeien tot sportieve volwassenen.

De Inspectie van het Onderwijs laat de bewegingsvaardigheden van leerlingen aan het einde van het (speciaal) basisonderwijs periodiek peilen. In dit artikel presenteren we de belangrijkste resultaten van de peiling in 2016 en de uitdagingen waar het vak voor staat.

De peiling bewegingsonderwijs

In de peiling zijn de vaardigheden, motivatie en sportieve leefstijl van leerlingen aan het einde van het (speciaal) basisonderwijs onderzocht (Inspectie van het Onderwijs, 2018; Timmermans et al., 2017). Daarnaast is gekeken naar de inhoud, begeleiding en organisatie van het bewegingsonderwijs. Aan deze peiling heeft een representatieve steekproef deelgenomen van maar liefst 2400 leerlingen, 113 leerkrachten en 89 scholen. Er is tevens een vergelijking gemaakt met de bewegingsvaardigheden en het aanbod uit de peiling van 2006.

Om de organisatie en het aanbod van het bewegingsonderwijs in kaart te brengen zijn vragenlijsten afgenomen bij de schoolleider en bij (vak)leerkracht(en). Ook leerlingen hebben een vragenlijst ingevuld omtrent hun motivatie voor het bewegingsonderwijs en buitenschoolse sportdeelname. De vaardigheden van de leerlingen werd gemeten volgens een vast protocol in een gymles van twee opeenvolgende lesuren.

Positieve ontwikkelingen sinds 2006

Op een aantal aspecten is een positieve ontwikkeling zichtbaar ten opzichte van 2006. De intensiteit waarmee basisschoolleerlingen buitenschoolse sportactiviteiten beoefenen is gestegen. Bijna alle leerlingen die aan het peilingsonderzoek deelnamen, sporten regelmatig in de buurt, op straat of zijn actief op een of meerdere sportclubs. Desalniettemin geeft ongeveer een vijfde van de reguliere basisschoolleerlingen en ruim een derde van de leerlingen in het speciaal basisonderwijs aan niet te sporten in clubverband. Basisscholen gebruiken in 2016 vaker een periode - of jaarplanning dan in 2006 en zijn eveneens meer samenwerkingen aan gegaan met buitenschoolse partners. Lessen worden vaker verzorgd door vakleerkrachten en het aantal klassen waarbij er enkel lessen worden verzorgd door een leerkracht zonder bevoegdheid voor het bewegingsonderwijs betrof slechts 3 procent.

Status quo sinds 2006

Op een aantal aspecten zijn er geen veranderingen waar te nemen. Het aantal lessen en lesminuten per week in het basisonderwijs is gelijk gebleven evenals het aanbod van remediërend bewegingsonderwijs. Ook bij het aanbod van leerlijnen en reguleringsdoelen in de lessen bewegingsonderwijs geldt dat tikspelen, doelspelen en mikken nog steeds het vaakst worden aangeboden en dat veelal geen tot incidenteel aandacht besteed wordt aan bewegen op muziek en stoeispelen. Het aanbod van vakleerkrachten lijkt meer in balans dan van groepsleerkrachten. Van de reguleringsdoelen wordt het meest aandacht besteed aan het handelen volgens afgesproken regels en het maken van afspraken over teamindelingen. Aan hulpverleners bij bewegingsactiviteiten wordt, net als in 2006, nog maar zeer beperkt aandacht besteed.

Negatieve ontwikkelingen sinds 2006

Helaas zien we ook een aantal ongewenste ontwikkelingen. Op vijf van de acht onderdelen waarmee de vaardigheid van leerlingen op een vergelijkbare manier is getest, zijn de prestaties van leerlingen gedaald, namelijk: Balanceren over een instabiel vlak, Touwzwaaien met landing halve draai, Mikken

op een verhoogd doel (basket), Werpen en vangen met kleine bal via de muur en Tennissen via de muur. Dit past bij het beeld dat op genormeerde testonderdelen, eveneens onderdeel van de peiling, leerlingen zwak tot gemiddeld presteerden ten opzichte van internationale normen voor kinderen van deze leeftijd.

Een verdiepende studie

In een verdiepende studie is een selecte groep van 20 leerkrachten uit de peiling benaderd voor een schoolbezoek met een interview en lesobservatie voor het verzamelen van goede praktijkvoorbeelden. Deze leerkrachten scoorden o.a. hoog op aspecten als, vakinhoudelijke-, organisatorische-, en didactische competenties; het vervullen van de basisbehoeften van leerlingen. Vijf leerkrachten uit deze groep hebben een enthousiaste bijdrage aan de verdiepende studie geleverd. Met interviews is een meer gedetailleerd verkregen omtrent de houdingen van en het handelen van leerkrachten tijdens de lessen bewegingsonderwijs. Vragen in het interview waren zo geformuleerd dat leerkrachten zouden gaan vertellen over hun goede praktijkvoorbeelden. De observatieles mocht door de leerkrachten zelf worden gekozen. Een specifiek observatieschema is ontwikkeld voor deze studie, waarbij het ICALT-instrument (Van de Grift, van der Wal, & Torenbeek, 2011) als uitgangspunt is gebruikt.

Uitdagingen voor het bewegingsonderwijs

Een analyse van de interviews en observaties uit de verdiepende studie heeft naast een reeks aan praktijkvoorbeelden een serie aan uitdagingen opgeleverd (Spithoff, Naayer, Hartman, & Timmermans, 2017). We willen (vak)leerkrachten, schoolteams en schoolleiders aanmoedigen de volgende uitdagingen aan te gaan.

Uitdaging 1: Ontwikkelen van voldoende motorische vaardigheid bij ieder kind

De afgelopen tien jaar is de vaardigheid van leerlingen verminderd. Dit zorgt ervoor dat leerlingen minder goed deel kunnen nemen aan de huidige en toekomstige beweegcultuur. Het verkorten van de schooldag heeft er veelal voor gezorgd dat kinderen minder speel- en bewegingstijd op school krijgen. Bovendien vormt de huidige beeldschermcultuur (games, mobieltjes) een bedreiging voor het buitenspelen. Aangezien kinderen het grootste deel van hun tijd op school doormaken en de school zorg draagt voor een groot deel van het aangeleerd gedrag, zou de school op zijn minst zorg moeten dragen voor voldoende oefen- en speelmogelijkheden. Dit vraagt om een breed gevarieerd aanbod tijdens het bewegingsonderwijs, waarbij elk kind op zijn of haar niveau net zo lang kan oefenen totdat het gewenste niveau bereikt wordt.

Uitdaging 2: Stimuleren van een actieve leefstijl

Het stimuleren van kinderen om buiten school te gaan sporten is volgens alle leerkrachten belangrijk. Leerkrachten zijn actief om kinderen te laten kennismaken met verschillende takken van sport en door de verenigingen dichterbij de scholen te brengen. Dit bleek ook uit toenemende samenwerking met sportverenigingen in de buurt. Het is opvallend dat er door de leerkrachten niet wordt gesproken over het bevorderen van een actieve leefstijl. We willen schooldirecteuren en (vak)leerkrachten daarom aanmoedigen het thema "sportieve-gezonde school" te omarmen, gezamenlijk vorm te geven en uit te dragen. Immers, basisschoolleerlingen zitten het grootste deel van de dag stil. Vakleerkrachten kunnen een coördinerende rol op zich nemen in het actiever maken van lessen in de klas, bijvoorbeeld door bewegementen tijdens deze lessen (bijvoorbeeld rekenen, taal, wereldoriëntatie). Daarnaast kan de school zo ingericht worden dat beweeggedrag wordt gestimuleerd. Hierbij kan gedacht worden aan een schoolplein met markeringen die tot

beweging uitnodigen, renbanen in de gangen. Uiteindelijk moet de zit-en-luisterschool meer een beweeg-en-doe-school worden.

Uitdaging 3: Motivatie en zelfregulatie

Leerlingen die zich intrinsiek gemotiveerd voelen om actief deel te nemen aan de lessen bewegingsonderwijs, voelen zich ook competent en ervaren een sterkere verbondenheid met de leerkracht en klasgenoten. Nog maar beperkt wordt voldaan aan de behoefte van leerlingen tot autonomie. De basisbehoefte autonomie wordt door leerkrachten vooral geïnterpreteerd als zelfstandigheid van de leerlingen, waaraan veel aandacht wordt besteed tijdens de lessen. De basisbehoefte autonomie omvat meer: het gaat ook om het zelf keuzes maken en (gedeeltelijke) zeggenschap hebben over bewegingsactiviteiten. In de lessen komt dit nu vooral terug bij tikspellen waarbij de leerlingen de tikker mogen kiezen. De vraag blijft of de behoefte aan autonomie ook in andere bewegingsactiviteiten in voldoende mate wordt vervuld. Bovendien moeten leerlingen begeleid worden in het zelf leren reguleren van sportactiviteiten. Dit begint wellicht bij het kiezen van een tikker, maar kan uiteindelijk leiden tot het zelfstandig organiseren van bijvoorbeeld een voetbaltoernooitje of een skateboard event. We willen daarom scholen, schoolleiders en leerkrachten uitdagen een manier te vinden waarop de leerlingen een inbreng kunnen hebben bij de invulling van de lessen of het niveau waarop ze bezig zijn. Dit is een belangrijke voorbereiding op zelfstandig spelen en sporten buiten de schoolse context. Een gedragen visie en een consistente aanpak binnen de school zijn hierbij wenselijk.

Uitdaging 4: Mogelijkheden van digitale hulpmiddelen

Digitale hulpmiddelen ter ondersteuning van het motorisch leren nog maar beperkt gebruikt. Deels is dit een bewuste overweging en deels zijn de randvoorwaarden nog niet in alle gymzalen en sporthallen in orde. Video-delay wordt door leerkrachten beschreven als een veelbelovend middel, omdat het observeren van eigen gedrag een erg goed middel kan zijn voor motorisch leren van kinderen. Digitale hulpmiddelen worden eveneens gebruikt om leerlingen te motiveren (bijvoorbeeld filmpjes van een 'echte' sportwedstrijd of foto van een acrogym oefening). Een discussie over de wenselijkheid van het gebruik van digitale hulpmiddelen in de gymles en verkennen van manieren waarop deze hulpmiddelen op effectieve wijze ingezet kunnen worden zou een goede volgende stap zijn. Er ligt een gezamenlijke taak voor schoolleiders, leerkrachten en onderzoekers om te effectieve manieren van gebruik van digitale hulpmiddelen voor het bewegingsonderwijs te verkennen. Daarbij rijzen wel vragen als a) of alle leerkrachten voldoende digitaal geletterd zijn, en b) of en op welke wijze de school faciliteiten voor het (effectief) gebruik van digitale hulpmiddelen kan realiseren. Daarbij is het belangrijk dat wordt nagedacht over hoe de privacy van de leerlingen gewaarborgd blijft wanneer bijvoorbeeld gebruik wordt gemaakt van video-opnames.

Uitdaging 5: Bijhouden van vorderingen

Het bijhouden van vorderingen en het gebruik van digitale systemen daarvoor lijkt zich in een experimenteerfase te begeven. Verschillende leerkrachten werken met zelf ontwikkelde systemen. Opvallend is dat de leerkrachten veelal de traditionele sporten en beweegvormen benoemen wanneer het gaat om het bijhouden van vorderingen van leerlingen. Dit roept de vraag op of hiermee het aanbod in het bewegingsonderwijs in voldoende mate is afgestemd op het huidige speelveld van sport en bewegen. Denk bijvoorbeeld aan nieuwe sportvormen, zoals trickbiken, slackline en dans welke recent geïntroduceerd zijn.

Het verantwoorden van rapportcijfers is volgens de leerkrachten de belangrijkste reden voor het bijhouden van leervorderingen. De gegevens worden nog maar weinig gebruikt voor het reflecteren

op het eigen handelen of het bijstellen van de leer- en lesplannen van een individu of een groep. Om het bijhouden van vorderingen te kunnen realiseren, dienen eerst heldere doelen voor het bewegingsonderwijs gesteld te worden. Het is nog lastig te beslissen van welke vaardigheden de vorderingen in kaart gebracht zouden moeten worden en hoe een leerkracht kan weten of een leerling op het niveau presteert dat bij zijn of haar leeftijd verwacht mag worden. Dit vraagt om een brede discussie in het veld. In hoeverre het huidige aanbod passend is bij de huidige beweeg- en sportcultuur zou in de discussie omtrent doelen van het bewegingsonderwijs een expliciete plaats dienen te krijgen.

We willen scholen en leerkrachten aanmoedigen het bijhouden van vorderingen structureel in te passen in het systeem voor kwaliteitszorg ten behoeve van reflectie op het gegeven onderwijs, aanpassen van eventuele lesplannen en het verbeteren van de vaardigheid voor alle leerlingen. Een aanbeveling is om het volgen van vorderingen in het bewegingsonderwijs te koppelen aan reguliere volgsystemen in de scholen. Een koppeling zou positief kunnen bijdragen aan de erkenning en het belang van het vak als integraal deel van het curriculum van het basisonderwijs.

Uitdaging 6: Verbinding vinden

De leerkrachten voelen zich zeer verantwoordelijk voor (de ontwikkeling van) het vak bewegingsonderwijs. Daarbij lijkt het een op zichzelf staand vak en zien we maar een zeer beperkte interactie tussen vakleerkrachten en groepsleerkrachten, zowel op didactisch als inhoudelijk vlak. Een voorbeeld hiervan is de manier waarop (vak)leerkrachten voor het bewegingsonderwijs professionaliseren. Het leren van andere (vak)leerkrachten en sportwetenschappers blijkt de belangrijkste bron van professionalisering te zijn voor de leerkrachten die aan de verdiepende studie hebben deelgenomen (bijvoorbeeld via landelijke of regionale congressen, studiedagen en workshops). Bij meerdere leerkrachten werd gesproken over samenwerkingen van (vak)leerkrachten in grotere samenwerkingsverbanden, waardoor collegiale intervisie mogelijk is. Een aanbeveling is om collegiale intervisie te stimuleren, wat op pedagogisch en didactisch vlak ook kan met groepsleerkrachten. Het is aanbevelingswaardig te verkennen op welke manier samenwerking tussen leerkrachten binnen en tussen scholen bevorderd kan worden.

Conclusie

Uit het peilingsonderzoek komt naar voren dat de vaardigheid van de leerlingen achteruit gegaan is ten opzichte van 2006. Ondanks de toename van sportlidmaatschap lijkt het erop dat steeds minder kinderen voldoen aan de beweegnorm van 1 uur per dag matig tot intensief bewegen, waardoor er een inactieve generatie dreigt. Een gezamenlijke inzet van schoolleiding en (vak)leerkrachten op de bovenstaande uitdagingen lijkt een goed aangrijpingspunt om deze trend te keren, want voldoende motorische vaardigheden, motivatie en het vermogen om zelf vorm te geven aan sportactiviteiten zijn noodzakelijke randvoorwaarden voor een sportieve, gezonde opvoeding.

Referenties

Inspectie van het Onderwijs (2018). *Peil.Bewegingsonderwijs 2016-2017*. Utrecht, Nederland: Auteur.

Spithoff, M., Naaijer, H. M., Hartman, E., & Timmermans, A. C. (2017). *Peiling Bewegingsonderwijs 2017 Verdiepende studie naar huidige lesgeefpraktijk van leerkrachten*. Groningen, Nederland: GION onderwijs/onderzoek.

Timmermans, A. C., Hartman, E., Smits, I., Hemker, B. T., Spithoff, M., Mombarg, L. T. M., Kannekens, R., Moolenaar, B. (2017). *Peiling bewegingsonderwijs 2016 Technische rapportage*. Groningen, Nederland: GION onderwijs/onderzoek.

Van de Grift, W. J. C. M., Van der Wal, M., & Torenbeek, M. (2011). Ontwikkeling in de pedagogische didactische vaardigheid van leraren in het basisonderwijs. *Pedagogische Studiën*, *88*, 416 - 432.

van Stralen, M. M., Yildirim, M., Wulp, A., Te Velde, S. J., Verloigne, M., Doessegger, A., ... & Chinapaw, M. J. (2014). Measured sedentary time and physical activity during the school day of European 10-to 12-year-old children: the ENERGY project. *Journal of Science and Medicine in Sport*, *17*(2), 201-206.